

9.2. lecke: Rousseau morálfilozófiája

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) a francia felvilágosodás egyik legjelentősebb gondolkodója. Politikai filozófiája a **liberális** és **kontraktualista hagyományhoz** tartozik. Ez azt jelenti, hogy a legfontosabb politikai érték számára a **szabadság**, és meggyőződése, hogy a politikai hatalom létrejötte visszavezethető a **társadalmi szerződésre**. Gondolkodása nagy hatást gyakorolt a nagy francia forradalomra (1789), noha azt már nem érte meg. A következő leckékben Rousseau politikai filozófiáját tekintjük át vázlatosan.

Olvasmány:

Rousseau: Értekezés az emberek közötti egyenlőtlenség eredetéről és alapjairól, In: Rousseau: *Politikafilozófiai írások* (szerk.: Miklós Tamás), Budapest, Atlantisz, 2017, 61-200.

Rousseau: Társadalmi szerződés, I. és II. könyv, In: *Politikafilozófiai írások*, (szerk.: Miklós Tamás), Budapest, Atlantisz, 2017, 259-319. oldal.

Rousseau politikafilozófiai gondolatait három értekezése foglalja össze (ezekre mint első, második és harmadik értekezésre fogunk hivatkozni):

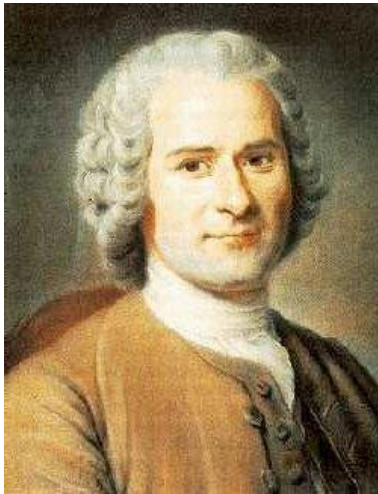
- **Értekezés a tudományokról és a művészetekről** (1751)
- **Értekezés az emberek közötti egyenlőtlenség eredetéről és alapjairól** (1754)
- **A társadalmi szerződésről** (1762)

Ebben a leckében az első két értekezést tárgyaljuk.

Noha Rousseau a francia felvilágosodás gondolkodója, viszonya a felvilágosodáshoz ambivalens. Miközben a felvilágosodás általános meggyőződése volt, hogy a tudomány-technikai fejlődés az emberiség javát szolgálja, addig Rousseau nagyon kritikus volt ezzel a fejlődéssel szemben. (Boros Gábor a fent jelzett kötetben Rousseaut a felvilágosodás kritikusai között tárgyalja.)

Értekezés a tudományokról és a művészetekről (1751) (*Discours sur les sciences et les arts*)

Ajánlott olvasmány: Rousseau: Javított-e az erkölcsökön a művészetek és a tudományok újjáéledése? In: Rousseau: *Politikafilozófiai írások*, 7-41. oldal.

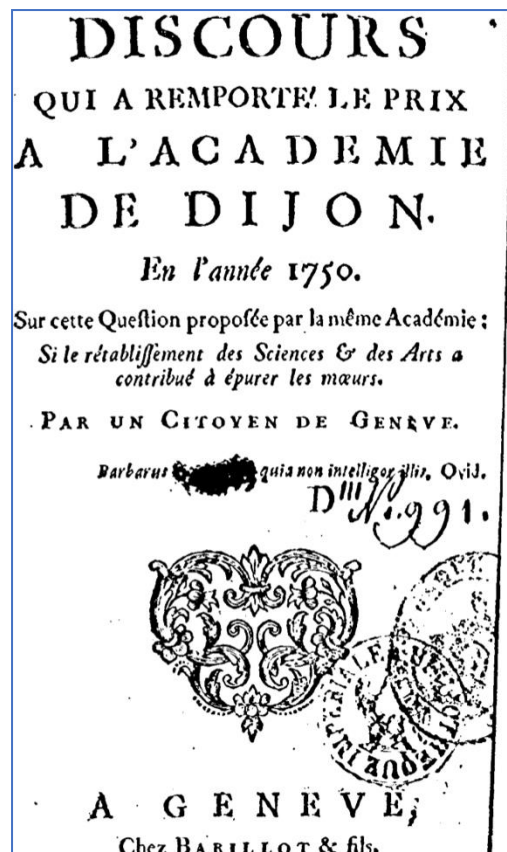
Rousseau ezzel az értekezésével szerzett hírnevet magának. Noha témáját tekintve közvetlenül nem politikafilozófiai mű, mégis nagyon nagy szerepe van e műnek Rousseau gondolkodása megértésében. Ez a művét a Dijoni Akadémia esszé pályázatára írta, ahol erre a kérdésre kellett választ adni: **„Javított-e az erkölcsökön a tudomány és a művészetek újjáéledése?”** A kérdés a felvilágosodásban központi szerepet játszó fejlődés fogalmára vonatkozott. Arról kellett értekezést írni, vajon a tudományban és a technikában (a művészetek a címben elsősorban a mesterségeket és a technikát jelentette) megfigyelhető fejlődés szintén végbe megy-e az erkölcsben. (Rousseau nyerte meg az akadémia pályázatát.)

Rousseau radikális választ adott erre a kérdésre. Amellett érvelt, hogy **a tudományok és a technika fejlődése nem jár együtt az erkölcsök fejlődésével**, sőt: az erkölcsök fokozatosan visszafejlődnek és egyre romlottabbakká válnak.

„Lelkünk abban a mértékben romlott meg, ahogy a tudományok és a művészetek közeledtek a tökély állapota felé. (...) Az erény abban a mértékben veszett el a szemünk előtt, ahogy amazoknak a fénye emelkedett a láthatáron, és ugyanezt a jelenséget figyelték meg minden helyen és minden korban.” 16. oldal.

Ebből a téziséből sok minden következik. Az erkölcs nem fejlődik, hanem romlik. Tehát a régmúlt idők erkölcsi tökéletesebbek voltak a maiakénál. Az erkölcs éppen a tudomány és a technika fejlődése következtében hanyatlott. Noha van fejlődés, ez a fejlődés az ember

morális viselkedését nem érinti. **Erkölcsei értelemben tehát a régmúlt értékesebb, mint a jelen.**

Rousseau ebben az értekezésében főként régi szerzőkre, antik történetírókra és költőkre hivatkozik. Ekkor alakul ki nála egy **idilli ősállapot** képe, ahol az ember békében, biztonságban és elégedettségben élt. Ebből az álláspontjából alakul ki a természeti és a társadalmi állapotról vallott felfogása.

Értekezés az emberek közötti egyenlőtlenség eredetéről és alapjairól (*Discours sur l'origine de l'inégalité parmi les hommes*) (1754)

Ez az értekezése is a Dijoni Akadémia pályázatára készült. A pályázatban erre a kérdésre kellett válaszolni: „**Honnan ered az emberek közötti egyenlőtlenség és összefér-e a természeti törvénnyel?**”

Éppúgy, mint a korábbi kérdés, ez a felvilágosodás vitáinak elevevébe vág. A kérdés a **természetjog** létrehozására vonatkozik.

Természetesen Rousseau álláspontja az, hogy **a természetben minden ember egyenlő**, tehát **az emberek közötti egyenlőtlenségek nem a természetből származnak**, hanem pusztán társadalmi képződmény.

Rousseau ezen álláspontját az első értekezésben kifejtett nézeteivel összhangban fogalmazza meg. A természetben az emberek eredendően erkölcsösen, egymással egyenlőségben éltek. Ezt az állapotot a társadalomba szerveződés, majd pedig a tudomány és technika fejlődése szüntette meg.

Látható, hogy Rousseau **a természeti állapotot** Hobbes-al ellentétben nem egy állandó háborús állapotnak, hanem **egy idilli, pozitív állapotnak tekinti**. Ebből eredt az a mondat, amelyet Rousseau-nak tulajdonítanak, holott soha nem mondta, és nem is értett vele egyet: **Vissza a természetbe!** De még Locke-nál is pozitívabbnak ítéli meg a természeti állapotot, hiszen szerinte **az ősember nyugodt, békés állapotát nem fenyegette a háborús állapot**.

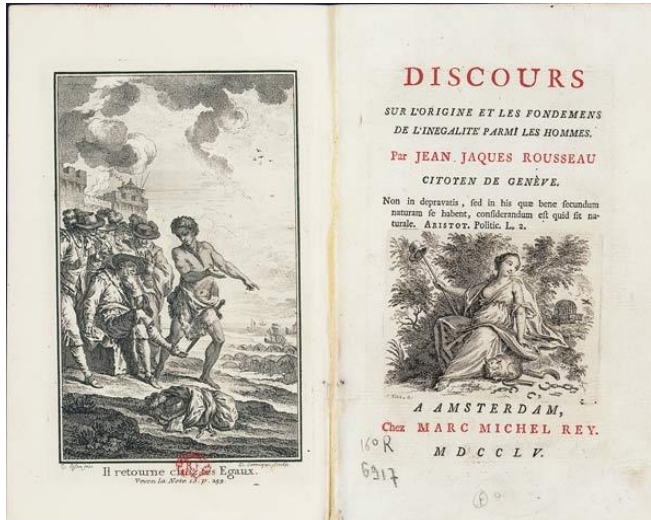
Rousseau nem értett egyet a konvencionalistákkal (Hobbes, Mandeville), akik szerint az emberi természetben csak a pusztán önzés érvényesül, nincsen semmi hajlam az altruizmusra. E tekintetben Rousseau felfogása közel áll az emotivistákéhoz. (Rousseau egy ideig baráti viszonyt ápolt David Hume-mal is.) Rousseau szerint az önfenntartásra irányuló törekvés mellett, amely önzővé teszi, van az emberi természetben egy másik hajlam is: a részvét (*pitié*). E hajlam révén rosszérzés fog el mások szenvedése láttán.

„Nem kell filozófussá tennünk az embert, mielőtt emberré tennénk. A többiekkel szemben való kötelességeit nem csupán a bölcsesség kései tanításai írják elő neki, s míg nem áll ellen a szánakozás (részvét) belső ösztökéjének, soha nem fog egy másik embernek vagy bármilyen más érző lénynek ártani, kivéve azt a jogos esetet, amikor a saját fennmaradása forog kockán, s ezért önmagának kell kedveznie.” 79. oldal

A részvét, szánalom érzése ellensúlyozza a természeti állapotban az önzést, és ezért a természeti állapot egy békés és idilli állapot. Az emberben természetes hajlam él a jóra. Ezt a hajlamot majd az értelem tökéletesedése fogja elnyomni. De amíg érvényesül, addig az ember az arany szabály szerint cselekszik a természetben.

„Ez sugallja minden embernek a természetes jószág alapelvét: Úgy tedd a jót magadnak, hogy a lehető legkisebb rosszat okozd másnak, s ez az elv, ha sokkal tökéletlenebb is, meg lehet, hasznosabb, mint az ésszerű igazságosság parancsa: tégy úgy másokkal, ahogyan szeretnéd, hogy veled tegyenek.” 111-112. oldal.

De vajon miért kellett felhagyni a természeti állapottal, ha annyira idilli volt, és nem fenyegette a háború? E kérdésre Rousseau úgy válaszol, hogy **a természeti állapotot két részre osztja:** egy idillire és egy olyan részre, ahol megkezdődött annak felbomlása. Az idilli állapot felbomlása lényegében **az emberi értelem fejlődésének, a nyelv megjelenésének, a közösségek kialakulásának, az individuum megszületésének** tudható be.

Rousseau szerint a döntő lépés a természeti állapot felbomlásában a

magántulajdon megjelenése volt. Az értekezés második része ezzel kezdődik:

„Az első ember, aki bekerített egy földdarabot és azt találta mondani: ez az enyém, s oly együgyű emberekre akadt, akik ezt el is hitték neki, ez az ember teremtette meg a polgári társadalmat.” 119. oldal.

A magántulajdon kérdése nagyon fontos a modern politikai filozófiákban. Rousseau-nál a **magántulajdon kialakulás a természeti állapot felszámolása felé hat.** A természetben az egyenlőség abban is megnyilvánul, hogy nincsen magántulajdon. **A magántulajdon kialakulása egyenes út az emberek közötti egyenlőtlenségek megjelenéséhez.**

Az értekezés második részében Rousseau leírja, miként erősödik fel az emberek közötti egyenlőtlenség a természeti állapot hanyatlása során, miként jelenik meg a versenyszellem, a szenvedélyek és ezzel együtt a konfliktusok és háborúk.

A civilizálódási folyamatok során az ember uralma alá hajtja az állatokat, kialakul a nyelv, majd megjelennek az első közösségek, a családok. Ezek elkülönülnek egymástól, saját tulajdonra tesznek szert, majd a családokon belül megjelennek a különbségek. Az emberek elkezdik összehasonlítani magukat másokkal, megjelenik az elismerés igénye, a becsvágy, a versengés. Mindez megszüli az emberben az önzést. A természetes önszeretet (amour de soi) helyét átveszi az önzés (amour-propre).

Így jut el Rousseau a **társadalmi szerződés szükségességéhez.** Érdekes ellentmondás, hogy Rousseau az

Értekezés az emberek közötti egyenlőtlenségről című művében teljesen más felfogást vall a szerződésről, mint *A társadalmi szerződésről* című értekezésében. A második értekezésben ugyanis a szerződés még negatív értékkel bír. **Célja a természeti állapot hanyatlásával létrejövő különbségek szentesítése a gazdagok, a hatalmasok, az erősek által.** A szerződést a gazdagok találták ki, csak azért, hogy biztosítsák a vagyonukat, és szentesítsék az emberek közötti egyenlőtlenségeket.

„Ez volt az eredete a társadalomnak és a törvényeknek, melyek új béklyókat vetettek a gyengékre és új erőt adtak a gazdagoknak, jóvátehetetlenül megsemmisítették a természetes szabadságot, örökre megerősítették a tulajdon és az egyenlőtlenség törvényét, visszavonhatatlan joggá változtatták az ügyes bitorlást, és néhány becsvágyó ember érdekében az egész emberi nemet munkára, szolgaságra és nyomorra kárhoztatták.” (135-136)

Az egyenlőtlenség tehát nem a természeti állapotból származik, hanem a társadalmiból, és a társadalmi szerződés szentesíti az egyenlőtlenséget. Az első két értekezés tehát igen negatív képet fest a társadalmi állapotról.

Összefoglalás

Rousseau elutasítja a társadalmi fejlődés gondolatát. Szerinte az erkölcsök folyamatosan visszafejlődnek. A természeti állapot idilli állapot, amelyben az erkölcsök nemesek voltak. Ezek fokozatosan romlottak meg. A magántulajdon kialakulásával megjelentek az emberek közötti egyenlőtlenségek, amelyek háború állapothoz vezettek. A társadalmi szerződés a háborús állapot megszüntetéséhez kellett, ám Rousseau ezt is kritikával illeti, amennyiben szerinte a kialakult egyenlőtlenségek szentesítéséhez volt rá szükség.

Kérdések:

Milyen álláspontot foglal el Rousseau a fejlődéssel kapcsolatban?

Hogyan hat a természeti állapotról kialakított nézeteire a fejlődéssel kapcsolatos véleménye?

Milyen fázisokat különböztet meg a természeti állapoton belül?

Miként értelmezi a magántulajdont Rousseau?

Miként vélekedik a második értekezésben Rousseau a társadalmi szerződésről?